

Nevşehir Yöresi Bağcılık, Üzüm Kültürü ve Adlarının Dil Bilimsel İncelenmesi

İbrahim Ethem ÖZKAN*

Özet: Üzümün ana vatanı olarak bilinen Anadolu coğrafyasının üzüm yetiştiriciliği ve şarap yapımı konusunda öne çıkan ili Nevşehir ve yöresindeki üzüm yetiştiriciliğinin durumu anlatılacaktır. Yörede yetiştirilen ve ticari amaçla tarımı yapılan üzüm çeşitlerinin adları kaynaklardan ve yöre insanından tespit edilecektir. Adlandırmalar hem yörede halk ağzındaki kullanımları hem de literatürde kayıtlı olan üzüm adları Türk dili açısından incelenerek değerlendirilecektir. Adlandırmalardaki ses değişimleri, halk ağzı kullanımları ve varsa anlamsal değişiklikleri gösterilecektir. Bağcılık ve üzüm çeşitleri, adları ile tarımsal faaliyette kullanılan ilgi çeken alet adları ve diğer adlandırmalar, Türk dilinin gelişim süreci açısından değerlendirilecektir. Üzüm çeşitlerinin adları tespit edilebilen ilk kaynaklardan günümüze kadar olan değişim ve gelişmeleriyle aktarılacaktır. Türk dilinin en eski yazılı kaynaklarından ve sözlüklerinden (Dîvânu Lugâti 't-Türk vd) varsa adlandırmalar tespit edilerek günümüze kadar olan süreçte uğradığı ses ve anlam bilimsel değişiklikler gösterilecektir. Günümüzdeki anlamları üzerinde durularak açıklanmaya çalışılacaktır. Bu açıklamalar Güncel Türkçe Sözlük ve Derleme Sözlüğü gibi kaynaklardan yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir, üzüm adları, üzüm çeşitleri, üzümün kullanımı, ağız araştırmaları, söz varlığı, söz anlam bilgisi, ses bilimi, ad bilimi.

Linguistic Analysis of Viticulture, Grape Culture and Names in Nevşehir Region

Abstract: The situation of grape cultivation in Nevşehir and its surroundings, a prominent province in Anatolia known as the homeland of grapes, in terms of grape cultivation and wine making, will be explained. The names of grape varieties grown in the region and cultivated for commercial purposes will be determined from sources and local people. The names will be evaluated by examining both the local colloquial use and the grape names recorded in the literature in terms of the Turkish language. Sound changes in the names, and colloquial use and semantic changes, if any, will be shown. Viticulture and grape varieties, their names, and the names of interesting tools used in agricultural activities and other names will be evaluated in terms of the development process of the Turkish language. The names of grape varieties will be conveyed with their changes and developments from the first sources that can be determined to the present day. The phonetic and semantic changes that have occurred in the process up to the present will be shown by determining the nomenclatures, if any from the oldest written sources and dictionaries of the Turkish language (Dîvânu Lugâti 't-Türk etc.). Their current meanings will be emphasized and explained. These explanations will be tried to be made from sources such as the Current Turkish Dictionary and the Compilation Dictionary.

Keywords: Nevşehir, grape names, grape varieties, use of grapes, local dialect researchs, vocabulary, lexical semantics, phonetics, onomastics.

* Doktor Öğretim Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, eoalkan@nevsehir.edu.tr, 0000-0002-3840-8242.

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 10-07-2025

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 18-07-2025

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: 10.59304/ijhe.1530348

Giriş

Üzümün Anadolu coğrafyasındaki önemli kaynak ve üretim merkezlerinden Nevşehir ve yöresindeki bağ ve üzüm yetiştiriciliğinde kullanılan Türkçe söz varlığı ele alınacaktır. Üzümün çeşitleri ve bölgedeki adlandırmaları hem kaynaklardan hem de halk ağzından tespit edilerek Türk dili açısından göstermiş oldukları gelişim ve ses değişimleri sunulacaktır. Türkiye Türkçesi Ağızları için de önemli bir yeri dolduracağı düşünüldüğünden halk ağzındaki yöreye ait kullanımlar da değerlendirilecektir. Ayrıca bu adlandırmalar anlam bilimsel açıdan da ele alınarak çözümlemeler yapılacaktır. Nevşehir'in Orta Anadolu ağızlarını en iyi temsil eden bir ağız bölgesi niteliği taşıdığı ifade edilmektedir. (Korkmaz, 1977,s. XI) 18. yüzyılda devletin iskân politikaları nedeniyle Batı ve Orta Anadolu'ya yeni Türkmen göçleri sonucu yerleştirme politikasının yörede Anadolu ağızlarının değişim ve tabakalaşmasında önemli rol oynadığı bildirilmektedir. (Korkmaz, 1977, s. 2) İskan politikası sonucu yöreye Yörük ve Türkmen aşiretleri yerleştirilmiştir. Yörede yaşayan Hristiyan Rumlar'ın Anadolu'nun Batı bölgelerinde yerleşik Rumlar gibi olmadıkları Rumca bilmedikleri Türkçe konuştukları bilinmektedir. (Korkmaz, 1977, s. 5-6) Bölge; yerleşik Hristiyan ahalinin Türkçe konuşması ve yöreye 18. yüzyılda yerleştirilen Yörük Türkmen aşiretlerinin daha öncesinin de olması nedeniyle ağız çalışmaları için önemli bir konuma sahip olmaktadır.

Ad bilimi varlık ile varlığın adı arasındaki ilişkiyi araştıran bir bilim dalı iken günümüzde, dil birimlerinin özel ad kullanımları ile özel adların verilme geleneklerini araştıran bilim dalı olmuştur. (Karaağaç, 2018, s. 42) İnsanoğlu çevresini tanıma ve tanımlandırmada etrafındaki canlı, cansız varlıkları adlandırarak anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle yapılan adlandırmalar, adlandırmayı yapan topluluk hakkında bilgiler sunmaktadır.

Üzümün Tarihsel Kaynağı

Üzüm ya da Latince adıyla Vitis adlı yabani kaynaktan evcilleştirme yoluyla elde edilen Vitis Vinifera L. Anadolu coğrafyasının en eski evcilleştirilip insanlığın hayatında her ürünüyle önemli rol oynamış bir bitkidir. Arkeolojik buluntular üzümün 6000-8000 yıl öncesinde Karadeniz ve İran coğrafyası arasında evcilleştirildiğini göstermektedir. (Zohary, 1993) Anadolu coğrafyasının insan hayatında önemli rol oynamış, öne çıkan bitkisi olduğu söylenebilir. Bu coğrafyada bulunan üzümle ilgili bütün arkeolojik buluntular bunu kanıtlayıcı niteliktedir. Üzümün birincil kaynağı, Anadolu coğrafyasıdır. Dünya üzerine de bu coğrafyadan yayıldığı bilinmektedir. Ülkemiz bağcılık konusunda kaynak coğrafya olması hasebiyle önemli

bir yere sahiptir. Kaynakları bu coğrafyanın değişik bölgeleri olduğundan birçok yerel çeşit ve tipler oluşmuştur.

Anadolu’da bağ ve üzüm kültürü, coğrafyanın bilinen en eski yaşayanları olan Hitit uygarlığından beri biline gelmektedir. Hititlerin ardından coğrafyada ortaya çıkan diğer uygarlıklar Frigya, Pers ve Helenistik dönemler boyunca da bağcılık ve üzüm önemini sürdürmüştür. Evcilleştirilen üzümün insanlarca pek çok çeşidi elde edilmiştir. (Çelik, vd., 1998, s. 5)

Üzüm adının Türk topluluklarında Uygur çağıyla başladığı bilinmektedir. (Ögel, 1985, s. 326) Bu dönemden sonra yazılı kaynaklarda sıkça kullanıldığı görülmektedir. Uygur döneminde sağaltma amacıyla yaygın olarak kullanıldığından da bahsedilmektedir. (Ögel, 1985, s. 326) Üzüm adlandırmasının Türkçenin söz varlığı içinde yer alan üz- kökünden geldiği bildirilmektedir. (Ögel, 1985, s. 327), (Gülensoy, 2018, s. 828) Bu adlandırılmayla birlikte Kumanların yüzüm adlandırması bilinmektedir. Bu adlandırmadan yola çıkarak Türkçenin ses değişikliği kurallarına uygun bir şekilde Orta Asya Türklüğünün *cüzüm* ve *cözüm* adlandırmaları da görülmektedir. (Ögel, 1985, s. 327) Üzüm ve bağ adlandırılmasıyla ilgili olarak Türklerin kullandığı bir diğer adlandırma da Soğd dilinden geçtiği bilinen *bor* ve *borluk* sözleridir. (Caferoğlu, 1968, s. 47) Hatta üzüm vergisini toplayan memur adı olarak “*borçı*” kelimesinin kullanıldığı bilinmektedir. (Caferoğlu, 1968, s. 47) Uygur döneminde “*üsüm*” ve “*üzüm*” adlandırmaları da kullanılmaktadır. (Caferoğlu, 1968, s. 274-276) Bor adlandırması sıklıkla üzümünden elde edilen şarap için kullanılmaktaydı. (Ögel, 1985, s. 328) XI. yüzyıldan sonra bağ sözü yerleşerek üzüm bağı veya üzüm asması karşılığında kullanıldığı görülmektedir. (Ögel, 1985, s. 329)

Anadolu coğrafyası üzümün önemli kaynak noktalarından birisidir. Bu coğrafyada yaşayan neredeyse bütün uygarlıklar Üzümlü tarımsal bir bitki olmanın yanı sıra tıbbi iyileştirici olarak ve aromatik tatları nedeniyle de üretmiş ve kullanmışlardır.

Nevşehir ve Yöresinde Bağcılık ve Üzüm Adları

Nevşehir coğrafya ve toprak yapısı bakımından üzüm yetiştiriciliğine oldukça elverişli bir bölgedir. Üzümün önemli kaynak coğrafyalarından birisi de Nevşehir’dir. Nevşehir Tarım İl Müdürlüğünün 2021 yılında yapmış olduğu çalışmadan aşağıdaki tabloda bulunan üzüm çeşitlerinin bölgede yetiştirildiği ve ticari maksatla kullanıldığı belirlenmiştir.

Sıra No	İlçe	Köy	Mevki	Çeşit Adı	Rengi
1	Kozaklı	Merkez		Akdimrit (Dirmir)	Sarımsı yeşil
2	Avanos	Özkonak	Fara, Elmaderesi	Buludu	Beyaz-Siyah
3	Gülşehir	Yeşilyurt	Köy içi	Chardonnay (Şardonay)	Beyaz
4	Avanos	Özkonak	Asarcık, Köybağı	Çavuş	Beyaz
5	Gülşehir	Yeşilyurt	Üçtepe	Dimrit (Dirmir)	Siyah
6	Avanos	Göynük	İdiş, Musahacılı	Emir	Beyaz
7	Acıgöl	Tepeköy		Gökbulut	Mor
8	Hacıbektaş	Karaburna	Boztepe	Gül (Mis) Üzüümü	Pembe
9	Avanos	Özkonak	Asarcık, Köybağı	İsmailoğlu	Beyaz
10	Gülşehir	Yeniyaylacık	Köy içi	Kalecik Karası	Kırmızı
11	Hacıbektaş	Karaburna	Göllü	Kara Dimrit	Siyah
12	Acıgöl	Kurugöl	Yamaçtepe	Keten Göynek	Beyaz
13	Acıgöl	Kurugöl	Yamaçtepe	Köle Doyuran	Siyah
14	Acıgöl	Tatların		Mor Hevenk	Mor
15	Gülşehir	Yeşilyurt	Köy içi	Narince	Beyaz
16	Gülşehir	Yeşilyurt	Köy içi	Öküzgözü	Kırmızı
17	Avanos	Özkonak	Fara, Elmaderesi	Parmak	Beyaz

18	Hacıbektaş	Karaburna	Çallı arkaç	Razakı	Beyaz
19	Gülşehir	Karacaşar	Köy içi	Sauvignon Blanc	Beyaz
20	Gülşehir	Karacaşar	Karatömbek	Tempranille	Kırmızı

Tablodaki adlara baktığımızda yöreye ait adlarla birlikte ticari kaygıyla bazı yabancı türlerin de üretildiği görülmektedir.

Nevşehir ili Gülşehir ilçesi Tuzköy mahallesinde kendi çabalarıyla koleksiyon bağ kuran Mehmet Kılıç ile de konuyla ilgili olarak görüşüldü. Mehmet Kılıç'ın ilettiği Nevşehir yöresinde yetiştirilen üzüm adları ve çeşitleri de aşağıdaki gibidir.

- 1- Crimson
- 2- Mevlana
- 3- Mahrabaşı
- 4- Kırmızı Parmak
- 5- Çavuş
- 6- Pembe Çavuş
- 7- Müşkile
- 8- Redglop
- 9- Michel
- 10- Razaki
- 11- Tarsus Beyazı
- 12- Alfons
- 13- İtalia
- 14- Hamburg Misketi
- 15- Gül Üzümlü
- 16- Ata Sarısı
- 17- Cardinal
- 18- Besni
- 19- Antep Karası
- 20- Şıradar
- 21- Morhevenk
- 22- Trakya İlkeren

- 23- Gökbulut
- 24- Siyah Bulut
- 25- İsmailoğlu
- 26- Yalova İncisi
- 27- Emir
- 28- Siyah Dimrit
- 29- Tilki Kuyruğu Siyah
- 30- Tilki Kuyruğu Beyaz
- 31- Patlak Üzümlü
- 32- Sultaniye
- 33- Öküz Gözü
- 34- Kalecik Karası
- 35- Göğcek
- 36- Kart Emiş
- 37- Dişi Emir
- 38- Deve Dişi
- 39- İzabella
- 40- Ahmet Bey
- 41- Parmak
- 42- Kayseri Karası

Görüldüğü gibi koleksiyon bağ oluşturunca Mehmet Kılıç'ın vermiş olduğu listede de yabancı üzüm çeşidi ve adları bulunmaktadır. Amacımız Türkçe söz varlığını ele almak olduğundan hedefimiz yerli adlandırmalar ve üzüm çeşitleridir. Onun için her iki listede yer alan yabancı adlandırmalar ve üzüm çeşitleri konumuz dışındadır.

Nevşehir bölgesinde koleksiyon bağ oluşturan Mehmet Kılıç'tan derlediğimiz bölgede halk ağzında kullanımlarıyla dikkat çeken bazı üzüm adları şu şekildedir.

- 1- Emir - imir
- 2- Parmak – Banni – Bamya üzümü
- 3- Ketan Gömlek – Ketan Göynek
- 4- Gök Bulut – Buludu – Hevenk üzümü – Göğ Buludu
- 5- Çavuş – Mis üzümü – İstanbul Çavuşu – Osmanlı Çavuşu – Patpatı – Kavak Yaprağı

- 6- Gül üzümü – Tavşankanı – Kızıl üzüm – Keklik üzümü
- 7- Razaki – Razdaki – Irazaki
- 8- Deve Dişi – Horoz Taşağı
- 9- Ahmet Bey – Ahmet bâ
- 10- Karaburcu – Kaleburcu
- 11- Kahve Deve Dişi – Mor Şabı – Horoz Taşağı

Adlandırmalardaki Halk Ağzı Kullanımlarında Görülen Ses Değişimleri

Bu adlandırmalarda bazı ses değişimleriyle ortaya çıkan adlar bulunmaktadır. Birinci sıradaki üzüm çeşidi olan adlandırmada *Emir* > İmir değişiminde söz başındaki -e- ünlüsü daralarak -i- ünlüsüne dönüşmüştür. Bu Ses, söyleyişte Anadolu ağızlarında da varlığını sürdürdüğünü bildiğimiz kapalı -e- (-é-) sesini çağrıştırmaktadır.

İkinci sıradaki *parmak* üzümünün *banni* oluşu şu şekilde izah edilebilir. Öncelikle söz başındaki -p- sesi ötümlüleşerek -b- sesine dönüşür. Sözcük içerisinde gerçekleşen ses değişiminin Anadolu ağızlarında çok görülmeyen bir değişim olduğu söylenilebilir. Derleme Sözlüğüne bakıldığında bu sözün “bannak” şekliyle kullanıldığı görülmektedir. (Komisyon, 1993, s. 512) Buradan hareketle -k söz sonu ünsüzünün düşmesiyle ikinci hecedeki -a- ünlüsü daralarak -i- ünlüsüne dönüşmüştür. Parmak sözünün bannak oluşu çocuk dili kullanımıyla da açıklanabilir.

Üçüncü sıradaki *keten gömlek* adlandırmasının ikinci kelimesinde ses değişikliği görülmektedir. Kelimenin iç ünsüzleri -m- ve -l- değişime uğramıştır. Çift dudak ünsüzü -m- sesi en az çaba yasası gereği söyleyişi oldukça kolay olan -y- sesine dönüşmüştür. İkinci ünsüz -l- sesi ise benzeşme yoluyla -n- ünsüzü olmuştur.

Dördüncü sıradaki *gök bulut* adlandırmasında Ünsüz yumuşaması görülmektedir. İki kelimededen oluşan adlandırmanın halk ağzında adlandırmayı oluşturan birinci kelimenin sonundaki sert ünsüz -k- sesi yumuşayarak -ğ- sesine dönüşmüştür.

Beşinci sıradaki *çavuş* üzümü adıyla adlanan üzüm yörede mis üzümü adıyla da bilinmektedir. Bu üzüm ince kabuklu çok güzel ve hoş kokusuyla öne çıkmaktadır. Mis adını da bu hoş kokusundan almaktadır. (Yeşilöz, 2014, s. 52-58)

Yedinci sıradaki *razaki* adlandırmasında halk ağzında söyleyiş kolaylığı sağlamak için kelime başında bir -ı- ünlüsü türemesi olmuştur. Anadolu ağızlarının genelinde kelime başında r- ünsüzü bulunan kelimelerde görülen bir ses olayıdır.

Dokuzuncu sıradaki *ahmet bey* adlandırmasında kelimenin ikinci sözünde Ünsüz düşmesi görülmektedir. Bey kelimesinin sonundaki -y ünsüzü düşerek -e- ünlüsü uzun söyleyişli -a- ünlüsüne dönüşmüştür.

Bağcılık

Nevşehir yöresinde hemen hemen herkesi küçük ya da büyük bir bağ sahibi olduğu bilinmektedir. Yörede öne çıkan tarımsal faaliyetlerden biri bağcılıktır. Hem ticari amaçla hem de bireysel tüketim amacıyla çok sayıda Bağ yöre halk tarafından oluşturulup işletilmektedir. Bu üretim önemli bir ticari kazanca da dönüşmektedir. Üretilen üzümün yanı sıra asma yaprağı da gastronomi açısından önemli yer tutmaktadır. Bağcılıkla ilgili yörede *kalem*, *dikme*, *çubuk* ve Kayseri bölgesine yakın yerlerde *gilamada* adlandırmaları kullanılmaktadır.

Kalem sözü asma çubuğunun budanarak bırakılan iki gözden çoğaltılan her bir çubuğuna verilen addır. Bu adlandırma burada kullanılan anlamıyla Derleme Sözlüğü'nde de diğer sözlüklerde de bulunmamaktadır.

Dikme sözü Derleme Sözlüğü'nde bulunmaktadır. (Komisyon, 1993, s. 1488-1489) Fidan, fide, yeni dikilmiş fidan vb. anlamlarda yer almaktadır.

Çubuk adlandırması asmanın dallarından budanarak oluşturulan kollarına verilen adlandırmadır. Güncel Türkçe Sözlükte körpe dal anlamında görülmektedir.

Gilamada adlandırılması Derleme Sözlüğü'nde bulunmaktadır. Budanmış asma çubuğu anlamında kullanılmaktadır. (Komisyon, 1993, s. 2075)

Nevşehir'in üzümleri sulu, çekirdekli, ince kabuklu, tatlı ve insan sağlığına çok faydalıdır. Üzümün başta kan yapıcı özelliği vardır; kalbi kuvvetlendirir, beyin hücrelerini korur, yorgunluğu giderir, cilt güzelliği sağlar, kansere karşı koruyucudur. Özellikle kuru üzümün faydaları saymakla bitmez: Vücuda dinçlik verir, mide rahatsızlıkları gibi birçok hastalığa iyi gelir. Saç ve tırnak kırılmalarına, kemik gelişimine kuru üzüm tam bir demir kaynağıdır. Kadınların demir eksikliğini giderir, ses kısıklığına ve karaciğere faydalıdır. Ayrıca çocukların gelişimine de katkı sağlar. Günümüzde üzüm çekirdekleri küçük şişelerde taneli ya da un haline getirilerek satılmaktadır. Ayrıca üzümün yaprakları da özellikle ilkbaharda, sarma yapılarak yaprak dolması dediğimiz bir yemek türünde değerlendirilir. Bu yemek her öğünde zevkle yenir. Günümüzde üzüm yaprakları üzümün kendisinden daha çok kazanç getirmektedir. Üzümden pekmez, köftür gibi yöremize özgü ürünler de yapılır. Az da olsa sirke, hoşaf ve üzüm suyu olarak kullanılır. Bununla birlikte sonbaharda kesilen asma dalları, bağın güneşe bakan kısımlarında birbirine bağlanıp kurutulur ve kışın sonbaharda yakılır. (Yeşilöz, 2014, s. 52-58)

Yukarıda verilen bilgiler ışığında üzüm ve asmanın neredeyse her ürününün ticari maksatla yöre halkına kazanç sağlayan ürünler olduğu anlaşılmaktadır.

Adların Ad Bilimi Açısından İncelenmesi

İnsanoğlu çevresini tanıma ve tanımlamada olduğu gibi üzüm adlandırmalarında da kendi vücut organ adlarından ve etrafındaki canlı cansız varlıkların uzuv adları ve eşya adlarından yararlanmıştır (*göynek, öküzgözü, parmak, deve dişi, horoz taşığı* vb.) . Aynı zamanda diğer adlandırmalarda da görülen renk adı kullanımları görülmektedir (*ak dimrit, kara dimrit, kırmızı parmak, pembe çavuş* vb.). Tespit ettiğimiz adları ele aldığımızda görülenler şunlardır.

Ak dimrit: Bu adlandırmada ayırt edici anlam olarak renk adının kullanıldığı görülmektedir. Dimrit adlandırmasının *dirmir, dimnit* şekillerinde kullanıldığı da görülmektedir. (Püsküllüoğlu, 2004, s. 526) Derleme Sözlüğünde ise *dimmit* (meyvesi erken olgunlaşan ağaç) (Komisyon, 1993, s. 1500) ve *dirmir* (taneleri uzun ve tek çekirdekli beyaz üzüm) (Komisyon, 1993, s. 1519) şeklinde kullanımları tespit edilmiştir.

Gökbulut (göğbulut): Renge dayalı bir adlandırmadır. Gök yüzünün almış olduğu renkten yola çıkılarak mora yakın renkli üzüme ad olarak verilmiştir.

Gül (mis) Üzüümü: Güzel görünüşü ve hoş kokusu nedeniyle verilen bir adlandırmadır.

Köle doyuran: İri ve yuvarlak tanelere sahip olduğundan verilen bir adlandırmadır.

Mor hevenk: Ayırıcı adlandırma olarak renk adı kullanılmıştır. Dayanıklı hevenk yapılarak saklanmaya elverişli olduğundan bu ad verilmiştir. “Hevenk” sözünün Farsça âvang (asmak) sözünden geldiği ifade edilmektedir. (Eren, 1999, s. 177)

Narince: Pembe veya altın sarısı renkli şarap yapımında kullanıldığı bilinen bir üzümdür. Yapısı ve rengi nedeniyle bu ad verilmiştir. (Püsküllüoğlu, 2004, s. 1285), (Komisyon, 1993, s. 3239-3240)

Öküzgözü: Şekli ve rengi bakımından benzetme yoluyla verilen adlandırmadır. İri taneli, mor ve siyah renkli oldukça sulu, tatlı bir üzüm çeşididir. (Püsküllüoğlu, 2004, s. 1348), (Komisyon, 1993, s. 3328)

Parmak: İnsan parmağını andıran üzüm tanelerinin şeklinden dolayı benzetme yoluyla verilen adlandırmadır.

Razakı: İri ve uzun taneli, kalın kabuklu çok tatlı bir üzümdür. (Püsküllüoğlu, 2004, s. 1440),

Tilki Kuyruğu (Siyah/Beyaz): Üzüm salkımının uzunluğu nedeniyle, benzetme yoluyla verilen adlandırmadır.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemleriyle birlikte tarama ve derleme yöntemleri kullanılmıştır. Verilerden elde edilen bilgiler ışığında dil bakımından ulaşılabilen kaynaklardan yola çıkılarak çözümlmeler yapılmıştır.

Bulgular

Yörede ticari maksatla tarımsal üretim yapılan üzüm çeşitleri tespit edilmiştir. Ağırlıklı olarak şarap yapımında kullanılan üzüm çeşitleriyle birlikte hem kurutmalık hem de sofralık üzüm çeşitlerinin üretildiği tespit edilmiştir. 2021 yılında Nevşehir Tarım il Müdürlüğü'nün yapmış olduğu çalışmada yüz yirmi yedi farklı mevkide etkili üzüm asması yetiştiriciliği yapıldığı tespit edilmiştir. Millî Koleksiyon Bağ oluşturunucusu Mehmet Kılıç'tan aldığımız bilgilere göre kırk iki farklı üzüm çeşidinin yörede yetiştiriciliğinin yapıldığı tespit edilmiştir. Koleksiyon bağında ise beş yüzü aşkın üzüm çeşidi bulunduğu ifade edilmiştir. Elde edilen bilgilerden yola çıkılarak üzüm adlarının kullanımında uğradığı ses değişiklikleri ve anlam bilimsel tespit ve değişiklikleri hakkında çözümlmeler yapılmıştır.

Sonuç

Yöreden tespit edilen Türkçe üzüm adlarının çoğunlukla insanoğlunun diğer adlandırmalarda yaptığı gibi yakın çevresinde bulunan eşya ve canlı adlarıyla birlikte vücut organlarından da yararlanarak adlandırdığı tespit edilmiştir. Adlandırırken renk adlarından da ayırt edici öge olarak yararlanılmıştır. Bu adlandırmalar yapılırken üzümün şekli, rengi, kokusu ve tadı önemli rol oynamıştır. Türkiye Türkçesi Ağızları açısından önemli olan yöreye ait halk ağzı kullanımları da, ulaşılan adlandırmalar üzerinden, ses bilgisi yönüyle de değerlendirilmiştir. Bölge; Orta Anadolu ağızları bakımından önceden yapılan çalışmalarda da günümüzde yapılan ve yapılacak olan çalışmalarda da önemli bir yere sahip olmaktadır. Ulaşılan kaynaklardan ve yapılan çözümlmelerden yörenin karakteristik söyleyiş şekil ve özelliklerinin devam ettiği görülmüştür.

İnsanoğlunun çevresini tanıma ve tanımlamada, etrafını anlamlandırmada kullandığı yapıların bölge de kullanıldığı tespit edilmiştir. Üzümleri adlandırırken bazen yetiştigi bölge adıyla da adlandırıldığı görülmektedir. Yöre halkının adlandırmalarda güzel Türkçe sözcükleri seçtiği ve ince ayrıntılarıyla, anlam ayırt edici şekilde kullandığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: TDK.
- Çelik, H. (1998). *Genel Bağcılık*. Sunfidan AŞ.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Gülensoy, T. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Komisyon. (1993). *Derleme Sözlüğü* (Cilt II). Ankara: TDK.
- Komisyon. (1993). *Derleme Sözlüğü* (Cilt IV). Ankara: TDK.
- Komisyon. (1993). *Derleme Sözlüğü* (Cilt VI). Ankara: TDK.
- Komisyon. (1993). *Derleme Sözlüğü* (Cilt IV). Ankara: TDK.
- Komisyon. (1993). *Derleme Sözlüğü* (Cilt IV). Ankara: TDK.
- Komisyon. (1993). *Derleme Sözlüğü* (Cilt IX). Ankara: TDK.
- Korkmaz, Z. (1977). *Nevşehir ve Yöresi Ağzları* (Cilt I). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Ögel, B. (1985). *Türk Kültür Tarihine Giriş* (Cilt II). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Püsküllüoğlu, A. (2004). *Türkçe Sözlük Türkiye Türkçesinin En Büyük Sözlüğü*. İstanbul: Doğan Kitapçılık AŞ.
- Yeşilöz, Z. (2014, Kasım). Bağlarımız ve Üzüm Adları. *Geçmişten Geleceğe Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları*(18), 52-58.
- Zohary, D. H. (1993). *Eski Dünyada Bitkilerin Evcilleştirilmesi*. Oxford: Clarendon Press.

Extended Abstract

Grape growing and wine production are prominent commercial activities in Nevşehir and its surrounding areas. It is known that every local resident owns a vineyard, whether small or large, for non-commercial purposes. To identify the grape varieties and names cultivated in the region, a table compiled by the Nevşehir Provincial Directorate of Agriculture in 2021 was used. Information provided by Mehmet Kılıç, known for establishing a national collection vineyard in the Tuzköy neighborhood of the Gülşehir district, was also used. Based on the data obtained, the Turkish names identified were analyzed using linguistic criteria. In particular, the phonetic and semantic changes and formations observed in naming were evaluated in light of data from semantics and phonetics. Current dictionaries, etymological dictionaries, and a Compilation dictionary were used in the interpretation studies. Data obtained from the sources were presented in an organized manner.

The Provincial Directorate of Agriculture's table indicates that grape varieties are produced for commercial purposes in one hundred and twenty-seven different locations. Information provided by Mehmet Kılıç, the vineyard manager of the national collection, indicates that forty-two different grape varieties are produced in the region. Foreign-named grape varieties cultivated for commercial purposes in both lists were excluded from the study. Some grape names notable for their use in local vernacular, compiled from Mehmet Kılıç, who established a collection vineyard in the Nevşehir region, are as follows.

- 1- Emir - imir
- 2- Parmak – Banni – Bamyâ üzümü
- 3- Keten Gömlek – Keten Göynek
- 4- Gök Bulut – Buludu – Hevenk üzümü – Göğ Buludu
- 5- Çavuş – Mis üzümü – İstanbul Çavuşu – Osmanlı Çavuşu – Patpatı – Kavak Yapağı
- 6- Gül üzümü – Tavşankanı – Kızıl üzüm – Keklik üzümü
- 7- Razaki – Razdaki – Irazaki
- 8- Deve Dişi – Horoz Taşağı
- 9- Ahmet Bey – Ahmet bâ
- 10- Karaburcu – Kaleburcu
- 11- Kahve Deve Dişi – Mor Şabı – Horoz Taşağı

The phonetic changes that occur in colloquial usage in the naming are examined and presented in sequence. It has been determined that the term “pen”, used in the regional Viticulture terminology (the name given to the stick growing from the two eyes left during pruning for

rejuvenation purposes), is not included in the “Compilation Dictionary” or other current dictionaries.

Naming has been examined from an onomastic perspective. Just as humans identify and describe their environment, in naming grapes, they have utilized the names of their own body organs, the limbs of living and non-living things around them, and the names of objects (e.g., goblet, oxeye, finger, camel’s tooth, rooster’s testicles, etc.). At the same time, the use of color names is also observed in other namings (e.g., White dimrit, black dimrit, red finger, pink sergeant, etc.).

When we consider the names we have identified, the following are evident.

White Dimrit: This name appears to be a color used as a distinguishing feature. The term “Dimrit” is also used in the forms “dirmit” and “dimnit”. The Compilation Dictionary also records the use of “dimmit” (a tree whose fruit ripens early) and “dirmit” (White grape with long, single-seeded berries).

Gökbulut (göğbulut): This names is based on color. It is given to a grape with a purple hue, inspired by the sky’s hue.

Gül (mis) Grape: This name is given because of its beautiful appearance and pleasant fragrance.

Köle Doyuran: This name is given because of its large, round berries.

Purple Hevenk: The color name is used as a distinguishing feature. This name is given because it makes a durable hevenk suitable for storage. The word “hevenk” is said to derive from the Persian word “âvang” (to hang).

Narince: This grape is known to be used in making pink or golden yellow wines. This name is given because of its texture and color.

Öküzgözü: This name is given by analogy due to its shape and color. It is a large-grained, purple and black grape variety, quite juicy and sweet.

Parmak: A name drived from the shape of the grapes, which resemble a human finger.

Razaki: A very sweet grape with large, long grains and thick skin.

Tilki Kuyruğu (Black/White): A name derived from the length of the grape cluster.

The study employed qualitative research methods, along with scanning and Compilation methods. Data analysis was conducted using linguistic resources in light of the information obtained.

It has been determined that the Turkish grape names identified in the region were mostly derived from the names of objects and living things found in the immediate environment, as in other human names, as well as from body parts. Color names were also used as distinguishing elements in these namings. The grape’s shape, color, scent, and taste played a significant role

in these namings. Sometimes, it was also observed that it was named after the region where it was grown. It has been observed that the local people selected Turkish words for their namings and used them with subtle details to distinguish their meanings.